

ЈЕДНО ПОТРЕСНО ПОДСЕЋАЊЕ НА ЉУДЕ БОЖЈЕ У УЖАСУ МАЂАРСКЕ РАЦИЈЕ У НОВОМ САДУ ЈАНУАРА 1942.

Симбол светла у вечном сумраку

Ово је прича о Богу. И о једној жени кроз коју се јавио тог страшног 23. јануара. И која га је, после, сведочила деценијама. Јелени Јовандић су у њеном дворишту убили пет синова, од 15 до 28 година. У Јованском крају, три дана по Јовандану, пет Јовандића. Када је затворила врата на празној кући, није се убила само зато што је пред собом и у себи видела Његово лице. Сила Господња међу крилима херувимским. До смрти је носила кутију са честицама убијених синова, ковчежић завета, светињу и видело у тами. Никога није теретила. Знала је, не само веровала, да је Господ победио непријатеље

Пише: Ђорђе М. Србуловић

Неколико дана уочи Богојављења, 1942. године, Јелка Јовандић је уснула Светог Јована, који јој је рекао: „Дошао сам по своје стадо.” Забележено је то у књизи о породици Јовановић–Вакини. Јелка тада није знала шта ова реченица значи.

А онда је дошао 6, односно 19. јануар 1942. Вода је у Новом Саду, који се тада звао искључиво Ујвидек, била освећена, јавио се Бог у лику Оца и Сина и Светога Духа. Постоји мишљење да вода брише прошлост, јер има иницијацијски карактер: урањање се може поредити са полагањем Христа у гроб, након чега Он васкрсава. Верујем да је то мишљење исправно.

Сутрадан, 7/20. јануара, прослављао се Свети Јован, Пророк, Претеча и Крститељ, који је само дан раније крстио Безгрешног у реци и тако воду учинио светом. Многе православне и српске куће у Новом Саду славе Јована, али: те године се славило у тишини, углавном без гостију. Није то више био Нови Сад, већ Ујвидек, а власти су још раније издале наредбу да од 21. јануара нико не излази из куће без посебног одобрења. Такав излазак биће најстроже кажњаван. Мађарске власти у Ујвидеку најавиле су Рацију – полицијску акцију провере личних докумената, претрес кућа у циљу проналажења сакривеног оружја и хапшење оних чије деловање није у складу са законима мађарске државе. Од Хортија нам остао назив: Рација, да се нико не наљути на побијене, који би могли да наруше односе и боље сутра.

Из шајкашких милитарских, али и околних пртених села већ су се међу Србадијом пронеле страшне вести о убијању, о бестијалном иживљавању над Србима, као и над малобројнијим Јеврејима.

А онда је дошао 21. јануар, први дан после Светог Јована, па 22. јануар. Рација се уместо провере докумената претворила у убијање Срба и Јевреја, као и у целој Шајкашкој, најпре оних који су живели у центру – најбогатијих, како би се пљачком намирило лојално домицилно мађарско становништво, а и оно других националности које ће се касније водити под „сарадници окупатора”, неки и као „жртве фашизма”. Кругови смрти, започети у центру града, ширили су се као таласи према удаљенијим деловима вароши. Лешеви побијених остављани су на улици. Већи број још живих људи, углавном Јевреја, доведен је на Успенско гробље, ту ликвидирали и остављени. Земља је била смрзнута и није се могло копати. Побијени су лежали по целом граду: убице нису хтеле да их носе, родбина није смела.

ДАН КАД НИЈЕ НИ СВИТАЛО

Трећи дан после Светог Јована, 23. јануара, био је петак. Било је хладно као никад дотад. Целог дана био је ледени сумрак, није ни свануло.

Тадашњи Ујвидек, још из времена док је био Нови Сад, имао је свој Јовановски, или Јовански крај, јер је настао око Јованског гробља и гробљанске капелице, посвећене Претечи. Још у време СХС-а срушена је капелица и делом ископано гробље, а понешто од остатака покојника пренето је на Успенско гробље. Јовански крај је претрајао све до иза Другог рата, када је уклоњен – изградњом вишеспратница, булевара, другачијом регулацијом – и када је направљена потпуно нова географија.

Е, ту – у Јованском крају, у улици која се звала Пирошка, а после Руменачка, на броју 36, живела је удовица Јелена–Јелка Јовандић, са својих пет синова. Тако се поклопило: Јовандан, Јовански крај, Јовандић.

После рата је Комисији за утврђивање ратних злочина испричала како су се пуцњи чули од Вашаришта још од пола осам и како су бивали све ближи њиховој кући.

Јелкин муж, Ђурица, умро је 1927. године, исте оне када им се родио пети, последњи син. Били су сиротиња која је живела од земљорадње. Старији свештеници новосадски сведочили су ми да су били богомољци – део оног покрета који је настао у Банату, а који је уредио и о њему бринуо владика Николај, после Свети. Нису тражили ништа друго до Бога.

Тог 23. јануара, у пола осам ујутро, Милорад је имао 28 година, Сава 26 – тек се коју недељу раније вратио из заробљеништва, Паја – 24, Живко 20, а најмлађи Бора – 15. Синови Јелене–Јелке Јовандић и давно умрлог Ђурице.

А онда су у кућу банули жандарми. Питали су их које су вере. „Православни”, рекао им је

Сава. „Вадрац”, рекао је жандарм, „дивљи Србин.” Децу су извели у двориште, мајка је кренула за њима – али није могла. Мађарски војник је чврсто држао кваку са друге стране затворених врата – био је јачи. Синови су је звали: „Мама, спасите нас!” Мајкама су се Срби некада обраћали са Ви.

Онда се зачуо први пуцањ. Јелена Јовандић се обезнанила. Схватила је на шта је Свети мислио кад је рекао: „Дошао сам по своје стадо.” Нема тога у архивима, јер у науци нема Бога, наука је вера у којој нема бога. Ово је Предање.

Кад је најзад успела да изађе у двориште, уз комшијску тарабу лежало је пет мртвих синова, размрсканих глава. Свима је пуцано у потиљак. Жандарми су се још ту врзмали, она је молила да је убију, нису хтели, само су тражили паре које је имала у кући. Војници се коцкају за аљине у петак, који никад није освануо, као под Крстом на Голготи. Дала им је тринкелт за посао који су обавили. Онда су отишли. Остала је сама са децом, будила их, звала, улазила у кућу, све убеђена да су тамо, чула је њихове гласове, дозивала комшије, плакала и јаукала. Никог није било у дану који никад није свануо. Ни комшија више никад неће бити.

У ТАМНОМ ВРТЛОГУ

У неко доба појавио се камион са војницима. Натерали су је да уђе у кућу, а тела њених синова, већ смрзнута, побацали су у возило. Као цепанице. Однели су их на Дунав, на „најлепшу речну плажу у Европи”, тамо где су бацали и друга тела која су покупили по граду, тамо где су тог дана вршене егzekуције – јер је лакше, ко ће их после носити, боље да сами дођу. Од обале до рупе у леду – десетак метара даље, положене су даске по којима су ходали. Жртва би дошла до краја дашчаног пута, натерали би је да клекне, а онда јој је пуцано у потиљак. Тело би пало у реку и нестало. Крштава се раб Божији... Било је хладно, па су неке породице молиле да буду убијене преко реда, јер деца не могу да издрже. Најлепша речна плажа агоније и смрти у Европи. Ту су погружена тела Јелкиних пет синова, заувек.

Када је војска отишла, Јелка Јовандић је изашла из куће. Стајала је на вратима и гледала. Вратила се у кућу, узела једну кутију са поклопцем и опет изашла. У том сумраку, који је трајао од претходне ноћи и већ се претварао у нову ноћ, она је проналазила делиће лобања, косе, ткива, делиће мозгова и ставила их у кутију, коју је још у дворишту затворила.

Онда је ушла у кућу и затворила врата. Скинија. Шатор од завета.

Сила Господња међу крилима херувимским. Изба на броју 36, собица и затворена кутија. Светиња над светињама. Видело у тами.

Јелена Јовандић никад никог није теретила за све оно што јој се десило: „Ми смо са свима добро живили, никоме се нисмо замерили, нити се нама ко замерио. Свима ће Господ дати по заслуги.“ Тако је могао да говори само онај ко зна – вера ту није довољна.

Од кутије се никад није одвајала, тражила је да је са њом и сахране. Да ли је тако учињено – не знам. Причали су да је делиће мозгова покопала у дворишту и да је на том месту подигла мали споменик. Људи би долазили – она би им причала. Смиреним гласом. Верујем да више није имала потребу да се моли, кад пређеш праг и затвориш врата онда разговараш са Господом, знала га је. Била је Његов глас, симбол Добра. А Он је победио непријатеље.

После њене смрти све је то порушено и склоњено, подигнуте су зграде и изграђен булевар. Живот иде даље.

Сахрањена је на Алмашком гробљу у Новом Саду, 1971. године, поред мужа. Споменик је подигла за живота, поставивши на њему и слике своје деце, којима се гроб не зна. По њеним синовима зове се део једне улице: „Браће Јовандић“. Ње се још сећају стари – а њих је све мање. А ми? Хоћемо ли памтити ми? <

(Овај текст је допуњена и измењена верзија написа „У ,Ујвидеку’, 1942, три дана после Светог Јована”, објављеног на сајту „Нове српске политичке мисли” године 2013.)

Објављено: понедељак, 4. јануар 2016, 12:25h